

RECENSIONER

Påklädd, Uppklädd, Avklädd. Om kläder, kropp och identitet. Bo G. Nilsson (red.). Norstedts Akademiska Förlag, Stockholm 2005. 208 s., ill. ISBN 91-7227-433-6.

Påklädd, Uppklädd, Avklädd är en tvärvetenskaplig antologi som innehåller de föredrag som hölls under konferensen "Kläder, kropp och identitet" på Nordiska museet år 2000. Initiativtagare till konferensen var etnologen och museimannen Bo G. Nilsson, som hade fått idén att den "dynamiska kombinationen" kläder, kropp och identitet borde vara ett passande ämne för en internationell konferens där museiforskning och universitetsforskning kunde länkas samman. Internationellt kända dräktforskare inbjöds att presentera aktuella forskningsperspektiv samtidigt som museets intendent presenterade sina pågående dokumentationer och publiceringsprojekt. Då Bo G. Nilsson avled 2003 fortsatte Jan Garnert, Barbro Klein och Lena Palmqvist arbetet med att sammanställa och publicera föredragen. Översättningen är gjord av Ewa Tiselius/Idiom och Ulla Brücks utmärkta inledning knyter samman antologins texter.

Det har blivit en intressant samling texter som belyser klädforskning ur många olika perspektiv. Under rubriken "Att förkroppsliga nationen" resonerar Bo G. Nilsson idéhistoriskt om hur väl uppkomsten och utvecklingen av museets dräktsamlingar överensstämmer med rådande tidsanda. Studiet av folkdräkten var till en början mest baserad på bildproduktion. Från 1820-talet och framåt avbildades allmogedräkten i en serie praktverk som bidrog till inventeringen och tolkningen av landets folkkultur. Det var först 1872 som Nordiska museets grundare, Artur Hazelius, började samla in folkdräkter och ge anvisningar om hur insamlandet borde gå till. Även modekläder förvärvades redan från starten och museet har en rik samling fest- och bröllopskläder. Nationen Sverige trädde framför allt fram genom de skiftande landskapen och deras lokalt präglade dräkter som i verkligheten hade burits i mycket begränsade delar av landet, vilket t.ex. Sigfrid Svenssons och Anna-Maja Nyléns forskning visat. Men dräkterna

speglade inte bara en viss verklighet. De kom också att styra den genom föreställningarna om det "äkta" och det regionala.

De könsbaserade fördomar och den nedvärderande syn som fanns/finns på mode och dräktforskning i Storbritannien utgår Lou Taylor från i sitt bidrag. Hon är professor i dräkt- och textilhistoria vid universitetet i Brighton och hennes inlägg handlar om olika och delvis motsatta perspektiv och angreppssätt på dräkthistoriska studier. Det är dels de föremålsbaserade metoder inriktade på modekläder som museiintendenterna (oftast kvinnor) tillämpar, dels etnografernas avvikande synsätt och metoder, dels den mansdominerade universitetsvärldens mer abstrakta teoretiserande. Nästan inga modekläder och textilier samlades in vid europeiska och amerikanska konsthantverksmuseer förrän ett stycke in på 1900-talet. Att det dröjde så länge har sin förklaring. Från mitten av 1800-talet var, enligt Taylor, modekläder "endast förknippade med vulgär kommersialism och flyktig kvinnlig stil utan bestående värde i manliga museiintendents ögon". Hon menar att Henry Coles och William Morris negativa inställning till mode och deras riktlinjer för insamlingsarbetet till det som senare skulle bli Victoria & Albert Museum kan ha orsakat fördomarna som frodades i Storbritannien och som sedan spreds till övriga Europa och Nordamerika. Männen kontroll över museisamlingarna har alltså lett till detta förödande resultat.

Sverige är dock ett undantag. Redan från början samlade Artur Hazelius in och ställde ut föremål från såväl allmogen som borgerligheten. Han ansåg att bägge var lika representativa för svensk kultur. I början av 1950-talet kom en förändring i övriga Europa i och med att akademiskt utbildade kvinnliga museiintendenter anställdes. Dräktsamlingarnas status höjdes på Victoria & Albert Museum och efter långa stridigheter upprättades även dräktmuseer i Paris och New York. Taylor berör också den underordnade ställning mode- och dräktforskning tidigare haft inom den akademiska världen. Att urbant mode betraktades som flärdfullt, borgerligt och materialistiskt antiintellektuellt – något att förakta.

Men när socialhistorikerna insåg konsumtionens sociala och kulturella betydelse började kläder alltmer omfattas av den konsumtionshistoriska forskningen. Tack vare inflytande från franska teoretiker har akademiker inom olika discipliner börjat utforska relationen mellan kropp, kläder och identitet. Enligt Taylor har också tidskriften *Fashion Theory* en avgörande betydelse för att överbrygga klyftan mellan museivärldens och den akademiska världens synsätt.

Den längsta och mest spännande artikeln står Jennifer Craik för. Hon är professor i Communication and Cultural Studies vid universitetet i Canberra. Craiks forskning handlar om hur kroppar formas aktivt och inte bara är något av naturen givet. Att de är kulturspecifika och historiskt föränderliga. Hon försöker förstå hur kläder formar och skapar kategorier och jämför tre samtida konkurrerande australiska kropps- och klädtyper år 2000. Det är Fastskin-simmarens heltäckande vådräkt som strömlinjeformar kroppen och reducerar motståndet när kroppen pressas fram genom vattnet. Tyget i superdräkten Fastskin har formats till att likna hajhud med ett slags ryggar som minskar vattenmotståndet och turbulensen genom att styra vattnets väg längs kroppen. Det stretchiga tyget behåller passformen bättre vid muskelsammandragningarna och minskar muskeltvibrationerna. Superdräkten utmanar emellertid den allmänt accepterade bilden av den "australiska simmarkroppen". Den uppstod med elitsimmarna Anette Kellerman och Esther Williams, som bägge blev Hollywoodstjärnor och visade sin skicklighet på film. Den australiska kroppen var en vit kropp som älskade solen och gjorde allt för att bli så brun som möjligt. Badkläderna, framför allt bikinin, ansågs som det mest typiska för landet. I Australien har elitsimmarna en central ställning som nationella hjältar och internationellt identifieras australiensare med framgångsrika simprestationer. Den simmande kroppen har kommit att förknippas med en nationell identitet – den australiska kroppen – som skapats av friluftsliv, natur, aktivitet, träning och samspel med miljön. Men introduktionen av Fastskin och liknande heltäckande dräkter har fört in nya sätt att exponera kroppen. Dräkterna påverkar simmarens utseende. Stilen är androgyn, då dräkten håller in kroppens alla utbuktningar och utputande delar. Men eftersom den är så tajt signalerar den ändå instängda könsattribut. Simmarkroppen har alltså fått en ny framtoning av sensualism och sexighet.

Den andra nationella typen är vildmarksstilen som består av grova kläder, filthatt, mollskinnbyxor och

boots, vardagliga plagg som betonar bosättarnas överlevnad i en fientlig miljö. Även om vildmarken är en främmande miljö för de flesta australiensare – landet är ett av världens mest urbaniserade med befolkningen koncentrerad längs kusten – så intar myten om vildmarken en central plats i den nationella föreställningen och i konstruktionen av nationell identitet och dominerande personlighetstyp. Det här var männens, farmarnas kläder, de stora får- och markägarnas. Arbetarna hade helt andra kläder. Men det är bara de dyraste och mest exklusiva av vildmarksplaggen som är synonyma med den nationella identiteten. Ett annat mode som består av designade grafiska "aboriginska" mönstertryck på kläder ingår också i konstruktionen av den nationella. Craik menar inte att de här klädstilarna visar det "äkta" australiska, utan snarare att de skapar idéer om vad som ska anses som äkta.

I studien "Dräkten som kulturarv", som handlar om hur byggedräkten används i dag på Sollerön, åskådliggör etnologen Berit Eldvik hur betydelsefulla kläders utseende är i sammanhang där det är viktigt att visa grupptillhörighet. Viljan att skapa en egen sockenidentitet har där medverkat till att göra dräkten uniform och statisk.

Helena Lindroths undersökning om "Skor, skoskav och identitet" och Ingrid Roos Björklunds om "Behån – 1900-talets underplagg" är baserade på museala samlingar. Få plagg är så identitetsskapande som behån och skor. Samtidigt är de tydliga exempel på hur kroppen kan manipuleras. Behån formar hårdhänt om bröstet till olika stilideal. Skorna påverkar hela kroppshållningen och kan deformera fötterna och ge medicinska problem.

Christopher Breward försöker se på mode som en händelse, en process snarare än någonting statiskt. Breward är konsthistoriker och forskningschef vid Victoria & Albert Museum och presenterar sin fallstudie om "Modet och storstaden – kläder och invandraridentiteter i 1800-talets London". Han beskriver Londons urbana liv via olika gruppers klädsel under en tid av stora sociala och demografiska förändringar. Brewards källor skiljer sig från den föremålsbaserade dräkthistorikerns. Enligt egen utsago brukar han drabbas av panik när han är i ett museimagasin med kvarlevor från gamla moden. Han får handsveit som om han omgavs av döda och vet aldrig riktigt var han ska börja undersökningen av "detta lik utan kropp". Breward föredrar litterära, beskrivande och poetiska källor – målningar, grafik, romaner, turistguider och kartor. Det handlar alltså snarare om hur kläder

har beskrivits än hur de använts. Innevånarnas klädsel användes av författare, konstnärer och etnografer som en kod för att tolka de olika sambanden mellan plats och makt som var typiskt för det ”sociala landskapet”. Man försökte öppna läsarnas ögon för det som fanns inpå knuten, att upptäcka londonlivets mångfald och dess märkliga sociala indelning i olika samhällsskikt. Genom beskrivningar av olika gruppers karakteristiska klädsel kom London att framträda som en spegel av hela imperiet. I de livfulla skildringarna av invandrargrupperna framhölls t. ex. att människorna i Brondebury var av ett helt annat slag än de i Hammersmith. Att lukten, ljudet och klädstilen i Finsbury Park skilde sig helt från lukten, ljudet och klädstilen i Wandsworth Common.

Tidskriften *Fashion Theory* utgår från en definition av mode som ”den kulturella konstruktionen av kroppslig identitet”. Den omfattar alla sätt att forma sig själv från gatustilar som punk och hiphop till de mer kontroversiella som exempelvis tatuering och piercing, skriver dess redaktör Valerie Steele, som också är förståndare för Museum at the Fashion Institute of Technology i New York. Enligt Steele försöker *Fashion Theory* verkligen att föra modet ”bort från dräkthistoriens och haute couturens exklusiva sfärer och in i bredare diskussioner om kroppsgestaltningens sociala, kulturella och politiska dimensioner”. Olika fenomen analyseras, som t.ex. klädernas roll i skapandet eller utplånandet av den personliga identiteten, eller sambandet mellan mode och manlig sexualitet i den hypermaskulina, klonade stilen i New Yorks gaykoloni under den homosexuella frigörelsen på 1970- och 80-talen eller hur modet presenteras i museiutställningar och i modetidningarnas jargong. På 50-talet var språket i de viktigaste tidningarna auktoritativt och förmanande och hade en ”kvasireligiös ton” som om varje modestil hade fastställts av en högre makt som läsarna var tvungna att rätta sig efter. På 70-talet blev valfrihet modetidningarnas nya mantra. Modets språk förändras alltså i takt med tidsandan precis som klädmodet självt.

Med den något vilseledande rubriken ”Dräktteorier för 2000-talet” analyserar inte Elizabeth Wilson kommande teoretiska trender utan går snarare igenom tidigare modeteorier och försöker förstå ”ambivalensen, ja, rent av fientligheten, gentemot ämnet”. Wilson är sociolog och professor i Cultural Studies vid University of North London. Hon kritiserar speciellt Thorstein Veblen, Georg Simmel och J. C. Flugel för deras nedsättande och starkt generaliserande förklaringar till mode och beteenden inom modet – att klädmodets föränderlighet

bara skulle vara ett uttryck för klasskillnader och ett sätt att förstärka de sociala gränserna. Mode som ett socialt vapen – men också ett verktyg för förtryck – kvinnorna som offer för dess diktat. Trots att deras teorier ofta har vederlagts, så behåller de en viss auktoritet. Men det är dags att vi frigör oss från de sista resterna av denna traditionella diskurs menar Wilson. Hon anser att Veblens teori om *conspicuous consumption*, den s.k. *trickle down theory* och Flugels om den ”stora manliga försakelsen” lägger fram socialpsykologiska perspektiv på kön och klass som inte längre stämmer in på hur vi lever i dag. Wilson kritiserar också en diskurs som ”rackar ner på mode” och som fördömer modeindustrin för att orsaka anorexi hos ”hjärntvättade individer” (*sic*) och för att exploatera arbetare inom den globala kläindustrin. Hon anser att dessa tankar har varit drivkraften i den modefientliga inställningen och påpekar att här förväxlas symtomet med den grundläggande orsaken. Klädmodet ”orsakar” lika lite anorexi som det orsakar kapitalistisk utsugning, påstår hon. Modeforskningen måste försöka sprida en annan sorts medvetenhet om klädernas betydelse och framför allt kräva rätt att definiera ämnet.

Wilson diskuterar också följderna av att det finns så många olika perspektiv med inriktning mot kläder och nämner som exempel att området vidgats till att även omfatta kläders symboliska och estetiska betydelse och att relationen mellan mode och konst uppmärksammats allt mer. Men hon betonar vikten av att ha gemensamma definitioner, ”att ha en gemensam plattform för vad vi talar om”. Hon är inte nöjd med den strikta avgränsning Jennifer Craik gör mellan ”västerländskt elitmode” och ”bekväma kläder” som bärs i vardagslag. Wilson själv ”definierar mode så att alla kläder som bärs vid alla sorters tillfällen i västvärlden uppstår i ett modesystem”. Dessutom framställer vi alltid oss själva visuellt i en social situation. Modecykelns svängningar är inte något särdrag för västvärlden, påpekar Wilson och ser mode som en sorts ”civilisatorisk teknologi”. Ett formande av kroppen pågår i alla kulturer. Det är en synlig form av ackulturation. Vi formar vår kroppsliga framtoning för att presentera oss för vår omgivning och vi stakar ut våra beteendenormer genom vårt sätt att klä oss. Kläder formar alltid kroppen på ett sätt som på något vis följer modet. Ibland kan själva poängen med plagget vara att visa fram kroppen. Enbart föremålsbaserade studier av plagg missar ett viktigt kännetecken på mode. Plaggen är ofullständiga utan den rörliga kropp som bor i dem. Kropp och kläder lever i ett ”symbiotiskt förhållande” som ger kläderna en sorts tvetydighet.

Elizabeth Wilson ser dagens forskning som präglad av en konstruktivistisk och postmodern teoribildning med en terminologi som betonar det utbytbara och det flyktiga, inriktad på det kortvariga, det nya, det oväntade. Men hon är tveksam till postmodernitet och postmodernism som förklarande begrepp, även om termerna är bekväma att ta till när man ska försöka se en ”begreppsmässig ordning” i motsägelsefulla samhällsförändringar.

Oavsett om man refererar till postmodernitet eller inte, så har två motsatta synsätt använts inom kulturstudier för att utforska de motstridiga aspekterna inom masskulturen. Å ena sidan tesen att den globala kapitalismen skapar ökande likformighet – att konsumtionen blir allt mer likriktad i världen. Å andra sidan den postmoderna uppfattningen att grupper och individer försöker avgränsa sig alltmer när de söker sina rötter eller etniska och sexuella skillnader – att de skapar stamliknande subkulturer med särskild framtoning vad gäller kläder, frisyr etc. Vad kännetecknar då dagens mode? Jo, dels att mode och demokrati går hand i hand i vad som kan kallas ”icke iögonfallande konsumtion”, säger hon, dels att medierna och kändisarna spelar en stor roll för vår uppfattning om strömningar inom modet – Hollywood och MTV har större inflytande än modevisningarna. Men också att sambandet mellan avantgardemodet och kläder som konst ökar. Men dessa extrema kläder och visningar har väckt våldsamma reaktioner och bidrar förmodligen till den fientliga inställningen till mode. Wilson avslutar med att säga att det vi begär av en samtida teori om mode och kläder är förståelse för hur ändringar sker och för vad som ändras. Den ska ge metoder för analyser av kläd tillverkning, av klädvanor, av mode som bild och mode som kroppslig praktik. Hon anser att det ”skulle vara nyttigt” att identifiera och analysera förhållandet mellan mediernas bilder av pariskollektionerna och det som erbjuds i de vanliga butikerna. Hur man i samhället tar till sig bilderna och använder dem för att ”förpacka verkliga kroppar och antyda verkliga identiteter”.

Antologin *Påklädd, Uppklädd, Avklädd* vänder sig i första hand till studerande i etnologi, historia och genusvetenskap. Hos dem kommer den säkert att väcka nya tankar och frågor och ge inspiration till fortsatt forskning. Den omfattande och utmärkta litteraturlistan ger därvid en god hjälp.

Maja Jacobson, Umeå

Tankar från baslinjen. Humanister om idrott, kropp och hälsa. Festskrift till Mats Hellspong. Jesper Fundberg, Klas Ramberg & Dan Waldetoft (red.). Brutus Östlings Bokförlag, Symposion, Stockholm/Stehag 2005. 345 s., ill. ISBN 91-7139-748-5.

Mats Hellspong är utan tvekan den ledande etnologiske idrottsforskaren i landet – lika givet är han en av de främsta alla kategorier inom svensk idrottsforskning. Därför är det synnerligen välförtjänt att han på sin 65-årsdag förräts en festskrift i form av en antologi. Boken bär titeln *Tankar från baslinjen*, men av större intresse för en recensent är undertiteln *Humanister om idrott, kropp och hälsa*. Här framkommer att det är ett mycket brett anlagt perspektiv på texterna. Att bidragsgivarnas antal är hela 23 stycken – samtliga etnologer förutom två historiker – förstärker detta intryck. En första misstanke man kan ha av allt detta är att vi har att göra med en disparat samling texter, som redaktörerna nödtorftigt försökt hålla samman med en vittomfattande titel.

Frågan är då om det fanns fog för min inledande oro. Mitt svar är nej. Visst är boken extremt bred, men i slutändan finner jag just detta vara antologins styrka. Inte heller avskräcker bokens längd då såväl etnologer som historiker har en förmåga att skriva läsvärt och med bra flyt. Till festskriftens form hör väl också att texterna inte överlastats teoretiskt – därmed inte sagt att teoretiserandet lämnats därefter, tvärtom förekommer oftast en uppfriskande teoretisk tydlighet. I och med att etnologin inte utgjort huvudfåran inom svensk idrottsforskning – det har historieämnet gjort inom humaniora och samhällsvetenskapen – har resultatet blivit att många tomma forskningsfält hittats. Faktum är att flera texter skulle kunna tjäna som underlag för framtida forskningsansökningar. Då flera av författarna specifikt skriver att de egentligen inte har något större idrottsintresse, så har man fått kasta sig in i uppgiften utan läsningar och förbehåll, och detta har paradoxalt nog inneburit många spännande och överraskande bidrag. Likaså har denna utgångspunkt frambringat en och annan mer sensationell uppgift. Annette Rosengren nämner exempelvis i sitt bidrag om kvinnliga Hammarbysupporters att kvinnliga huliganer existerar. Det är något som åtminstone jag aldrig hört talas om. En annan reflektion som kan göras är att de mer etablerade forskarna som regel skriver med lätt hand, medan de yngre tycks ha tagit sig an uppgiften med större gravallvar; ingen variant är väl i detta fall bättre eller sämre än den andra.